

Зоран М. ЈОВАНОВИЋ*

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Катедра за историју уметности

О ЗАБОРАВЉЕНИМ СЛОВЕНЦИМА САБОРЦИМА РАВНОГОРСКОГ ПОКРЕТА/ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏБИНИ

Апстракт: У фокусу текста су чињенице о српско-словеначким везама у Другом светском рату на подручју окупиране Србије, као последице заједничког деловања у оквиру Равногорског покрета/Југословенске војске у отаџбини, предвођене Драгољубом Дражом Михаиловићем. Пажња је посвећена раду тзв. Словеначке социјалне канцеларије, смештене у згради Ординаријата Надбискупије београдске, захваљујући надбискупу београдском Јосипу Ујчићу. Иницијатива за њено утемељење потекла је од свештеника и бившег сенатора Франца Смодеја, с циљем организовања помоћи хиљадама словеначких душа које су нацисти присиљено преселили из Словеније у Србију у лето 1941. године. Деловање Писарне је било у оквиру тзв. католичког политичког табора, који су чинили Словенци – духовници и лаици. Она је постала и обавештајни/курирски центар који је спајао Михаиловићев штаб с политичким и црквеним круговима у Љубљани, као и с југословенском владом у егзилу, ради борбе против окупатора Југославије. Важну улогу су имали и словеначки свештеници који су преко Писарне преносили информације у Ватикан, одакле су оне упућиване југословенској влади. Почетком 1942. године Гестапо је открио ту делатност и на пренапад ухапсио њене делатнике; поједини су завршили у логору на београдској Бањици, а најмање тројица су стрељана. До наших сазнања многе појединости о томе су биле под наметнутим забором, разнолико подстицаним од режима комунистичке/социјалистичке Југославије. Одговорност носе и поштоваоци Равногорског покрета/Југословенске војске у отаџбини. Остаје збуњујуће зашто се словеначки историчари нису бавили историјом Писарне.

Кључне речи: српско-словеначке везе у Другом св. рату, Равногорски покрет/Југословенска војска у отаџбини, Драгољуб Дража Михаиловић, Јосип Ујчић, Србија у Другом св. рату, Милан Недић, комунистичка/социјалистичка Југославија, култура сећања.

О ПОВОДИМА ЗА „ИСТОРИОГРАФИЈУ ПОД НАДЗОРОМ” НА ПОДРУЧЈУ НЕКАДАШЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И ЊЕГОВИМ ДОДАНАШЊИМ ИСКРАМА

Многе блискости словеначког и српског народа остварене у Другом светском рату су до данас занемариване или пак циљано затиране. Таква збиља је последица, пре свега, *контролисаној сећању* у комунистичкој/социјалистичкој Југославији,

* ORCID 0000-0003-3684-8823, zmjovan@orion.rs

да би по њеном распаду крајем XX века постале део нове стварности, у оквиру које су разнолике сродности југословенских народа постале – најблаже речено – непопуларне. Када се томе придружи и чињеница да је током рата постојало и међусобно разумевање, каткад и синергија појединих кругова у оквиру Српске православне цркве и Католичке цркве, најпре њених дијецеза и редовничких заједница у Словенији, као и дела свештенства Надбискупије београдске, још је јасније због чега споменуто није била/остала омиљена тема *креаџора истиине*. Тако је, пре свега, било/остало код оних који опстају само захваљујући раскоlima или пак заступају искључиво једнострану поглед на прошлост, с полазиштем да је непријатељ свако ко другачије мисли. Исто би се односило и на оне којима остварене српско-словеначке зближености не би користиле у оквиру њихових националних интереса, а тиме и у оквиру учешћа у доданашњим геостратегијским поделама света. Један од повода за такву тврђу подстакнут је и занемаривањем става по којем је Католичка црква у Словенији током Другог светског рата имала боље односе са Београдом него са Загребом (Griessler Pečar, Dolinar 1996: 160). Постоји више оправдања за речену констатацију (Јовановић 2025), као што постоје поводи да буде *заборављана*, а тиме и анализирана.

Жртвама тзв. забране сећања (*Damnatio memoriae*, лат.), односно тенденциозног маргинализовања чињеница припада и све што је словеначки и српски народ током рата спајало у оквиру Равногорског покрета, с временом Југословенске војске у отаџбини (надаље: ЈВуО), предвођене Драгољубом Дражом Михаиловићем, првобитно пуковником, затим и генералом од јануара 1942. и министром Југословенске војске у отаџбини, као чланом југословенске владе у егзилу и њеним јединим легитимним представником у окупираној Краљевини Југославији. Реч је о табору неправедно познатом пре свега као „четнички покрет” са свим стигмама које га прате, за које су заслужни они који су га својим злоделима укаљали, а режиму комунистичке/социјалистичке Југославије пружили прилику да га ради сопствених потреба оцрни.¹

У нашем контексту све би било сувишно речено да Словенци од краха Краљевине Југославије и њеног комадања од априла 1941. године нису на различите начине учествовали у деловању покрета под Драгољубом Михаиловићем, пре свега као активни борци – у Србији и Словенији. Било је и оних који су деловали из сенке. Међу таквима су, мало је познато, били и католички свештеници, с благословом бискупа љубљанског Грегорија Рожмана. Њиховим залагањем је постигнута и обавештајна/курирска служба између Михаиловићевог штаба, Београда, Љубљане и југословенске владе у егзилу, углавном преко посредника у Риму – у ватиканским круговима. То би се односило, пре свега, на прву фазу рата на подручју Југославије и њене окупације од Трећег рајха, Мусолинијеве Италије и њихових сарадника. Такве релације су биле најснажније до тренутка када је Савезничким силама и њиховим војним

1 Заправо, Равногорски покрет/ЈВуО је тек од распада Друге Југославије признат или барем стиљиво оцењен као један од два народноослободилачка фронта у борби против окупатора Краљевине Југославије, пошто је примат – са свим почастима и привилегијама – преузео/заузео покрет предвођен комунистима, на челу с Јосипом Брозом Титом. Свако позивање на изворе и поводом последње споменуте тврђе би – сматрамо – непотребно оптеретило наш текст, а посебно отуд што би, ради објективности, захтевало упутнице на различите ставове, што не би допринело нашим циљевима.

циљевима почео више да одговара начин ратовања табора предвођеног комунистима/партизанима, за које – можда је и кључно – смртне жртве углавном нису биле битне, да би потом биле присвајане и безобзирно величане као допринос револуцији. Насупрот таквом приступу, полазишта Михаиловића и њему надређених, југословенске владе у избеглиштву, било је избегавање цивилних жртава, у ишчекивању погодног тренутка за значајније војно деловање, које би пратила – никада пристигла – помоћ Велике Британије и Сједињених Америчких Држава, крунисана савезничким искрцавањем на јадранској обали. Тиме је, испоставиће се, Краљевина Југославија с својим браниоцима постала жртвовани савезник пре свега Лондона и Вашингтона.

О СЛОВЕНСКОЈ ПИСАРНИ /СЛОВЕНАЧКОЈ СОЦИЈАЛНОЈ КАНЦЕЛАРИЈИ И ЊЕНИМ ДЕЛАТНИЦИМА КАО ЖРТВАМА КОНТРОЛИСАНОГ СЕЂАЊА

До сада је затирано и то што је једна од београдских *ћелија* Равногорског покрета/ЈВуО била и тзв. Словенска писарна, позната и као „Словеначка социјална канцеларија”, основана на предлог католичког свештеника Франца Смодеја, својевремено сенатора у Краљевини Југославији, од када се одомаћио у Београду. Пресудан је био и благослов надбискупа београдског Јосипа Ујчића, који је допустио да та незванична институција буде смештена у згради Ординаријата Београдске дијецезе (с надбискуповом резиденцијом), данас у улици Светозара Марковића, надамак раскршћа с Крунском улицом, што значи у средишту Београда. Повод за утемељење Писарне/Канцеларије било је организовање помоћи за неколико хиљада Словенаца и Словенки, њих најмање десетак хиљада, које су нацисти насилно преселили с подручја доратне Дравске бановине у окупирану Србију (које је – далеко је од небитног – здружно пригрлила, ма колико српски народ био оптерећен свиме што му је рат донео/однео).² Изузетан допринос раду Канцеларије пружили су и Словенци које је затекао рат у Србији, као њене вишегодишње житеље или пак као припаднике Војске Краљевине Југославије. Писарна је од првог трена постојања постала и једно од обавештајних огранака Равногорског покрета, који је од значајног дела словеначког народа и у његовој матици прихваћен као ослободилачки, као ослободилац *словеначкој свейи* од окупације.

Дакле, деловање Писарне у оквиру тзв. католичког политичког табора у Београду, који су чинили Словенци, духовници и лаици, спојило је Михаиловића и Равногорски покрет, политичке кругове у Лубљани, као и најближе окружење

2 Пројекат *Нове Европе* којим је вођство Трећег рајха хтело да промени слику европског континента, ослањао се и на промену етничке структуре на подручјима које је окупирао. Најконкретнији облик је попримио на тлу Словеније, односно дела окупираног од Рајха. План Немаца је био да део словеначког народа буде германизован, а део – 260.000 *душа* – протеран у централну Србију, коју су такође окупирали; делимично и у НДХ. Но, почетком јуна 1941. године је одлучено да се из НДХ исели у Србију 200.000 *српских душа*, а у НДХ усели исти број *словеначких*. Постоје различите процене колико их је пресељено у Србију. Најчешће се говори о њих око 15.000. Према једном од извора, иницијативу за такво решење је дао нико други до загребачки надбискуп Алојзије Степинац (према: Koljanin 2016: 140, с нап. бр. 88).

бискупа Рожмана с југословенском владом у егзилу, ради борбе против окупатора Југославије. Наравно, један од њихових идеолошких непријатеља – с временом и војни – био је и покрет предвођен Јосипом Брозом Титом и другим сарадницима Коминтерне, који су предводили партизански покрет. Непријатељ је била и Независна Држава Хрватска (надаље: НДХ), што је недовољно истицано, колико и однос режима те творевине и према словеначком народу. Била је то цена усињеног братства и јединства југословенских народа у послератној држави – *Тишовој Југославији*, креираној под влашћу Комунистичке партије Југославије.

Доказ у коликој мери је значај Писарне затиран у југословенској историографији прокомунистичке провенијенције, као и – видећемо убрзо – трагично окончање њеног трајања, доказују Тоне Ференц и Фран Рош, који су пре далеких шест деценија штуро пружили осврт о томе: Рош у књизи *Словенски изгнанци у Србији 1941–1945. (Slovenski izgnanci v Srbiji 1941–1945 – Roš 1967)*, а Ференц у своме делу *Нацистичка политика денационализације у Словенији у година од 1941. до 1945. (Ferenc 1979 / прво издање 1968)*. Њих двојица не би били апострофирани да су Канцеларија и њена коб били предмет пажње потоњих историчара. Покушај да тако не буде, потиче тек од скоро (Јовановић 2022а: 275), када је, уз потоња истраживања почело да се одмотава *кључко историје*.

Ференц у посвећењу насилно пресељеним словеначким душама у Србију 1941. године наводи и институције које су им се срдечно посветиле. Иако је квислиншки режим окупиране Србије био врховни домаћин изгнаном словеначком народу³ (покушавајући при томе да удоми и стотине хиљада *српских душа*, пребеглих или протераних с подручја изван Србије), Ференц је издвојио словеначки Црвени крст и српски Црвени крст, с деловањем ограниченим на примање и слање поштанских пошиљки (Ferenc 1979: 371). Истине ради, у тој мисији се – по Ференцу – издвојила Словенска писарна, смештена „у надбискупској палати у Крунској улици у Београду, коју је водио бивши сенатор др Франц Смодеј“, додајући да је просторије на располагање уступио надбискуп Ујчић. У њој је, наставља Ференц, у лето 1941. оформљен одбор за помоћ прогнаном словеначком народу, наводећи да су њени кључни делатници – поред Смодеја – били Славко Савиншек, Вилко и Руша Бојц, Антон Фортич, Павел Фајдига и Томаж Улага, свештеник при београдској жупи Христа Краља (Ferenc 1979: 372). Ференц наводи београдску Крунску улицу као локацију зграде Ординаријата с Ујчићевом резиденцијом. На тој адреси се пак налазио Уред жупе Христа Краља са жупском црквом, који је – по свему судећи – своје просторе на њеном поседу такође уступио Словенцима: за привремено удомљавање Словенаца, најпре духовника – свештеника и редовника – пристиглих из Словеније, односно из НДХ, коју су препознали као творевину зла (Јовановић 2022б, 262–265; Јовановић 2025). Ради стицања прегледније представе *београдској њејзажа*, вредело би рећи да је „надбискупску палату“ од жупског уреда са црквом Христа Краља и тада одвајао или, боље рећи, спајао само омањи врт, што је и код Ференца створило забуну. Тај објект се

3 Недавно су јавности откривени и детаљи о прихвату и смештају душевних пацијената из Словеније, што је још један од убедљивих доказа како није могуће *црно-бело* оцењивати и квислиншку Србију (Јовановић 2024: 81–126).

налазио у Улици Јована Ристића, данас Светозара Марковића, где се и данас налази Ординаријат Београдске дијецезе, с надбискуповом резиденцијом, док је уред жупе Христа Краља са црквом и пратећим зградама, након послератних промена назива улице, данас опет у Крунској.

Ференц затим наставља и истовремено окончава констатацијом по којој Писарна није дуго деловала, јер је Гестапо [Geheime Staatspolizei] у пролеће 1942. открио да се „поједини људи из Словеначке социјалне канцеларије баве обавештајним пословима у корист Михајловићевих четника”. Позивајући се на текст Павела Фајдиге, објављен нешто раније (Fajdiga 1965: 272–279), Ференц причу о Писарни и дословце завршава хладнокрвном формулацијом, по којој је „неке од тих људи [Слованаца] окупатор поубијао, а неке дуже времена држао у затворима” (Ferenc 1979: 372). Ако се узме у обзир шта је све Фајдига детаљно навео у своме тексту, утисак о Ференцовој селекцији података је још чуднија, ма колико можда имао неку врсту отпора према њему, јер је пред налетом комунизма отишао у емиграцију. Све би било разумљивије да се Ференц одмах пошто је навео податке о Писарни на широко посветио изгнанима и њиховом учешћу у народноослободилачком табору чија ће кључне ознаке бити партизанска звезда, срп и чекић. У другом раду, Тоне Ференц није посветио пажњу хапшењима и убиствима Словенаца, сарадницима Писарне, већ је само констатовао да је у Београду деловала „Словеначка социјална канцеларија” у надбискупској палати у Крунској улици у Београду, на челу са бившим сенатором др Францом Смодејем, све док окупатор није открио њене обавештајне везе и прочетничке активности” (Ferenc 2010: 194). Индикативно је и то што је угледни словеначки историчар крајње штуро утврдио „прочетничко деловање” учесника Писарне као антинацистичко.

Франц Рош је о упаду Гестапоа у Писарну и страдању њених активиста сачинио да запише следеће:

Не сећам се тачног датума, али мора да је било у фебруару 1942. године када нас је снажно погодила вест да је Гестапо ухапсио Славка Савиншека, Ванчија Врабла и капетана бивше југословенске војске Лукмана. Нисмо успели да сазнамо прави разлог, али када су сву тројицу стрељали, било је јасно да су оптужени за подржавање покрета отпора против окупатора... (Roš 1967: 192).

Цитирано указује да Рош није желео да открије детаље који би пружили недвосмислену истину, која би се односила на идеолошка полазишта ухапшених, од којих су неки стрељани. Рошов приступ је још јаснији на основу његовог следећег исказа:

Посебну опасност за наше активности [тј. за партизански/комунистички покрет] представљале су словеначке радио емисије из Лондона, којима је југословенска влада у егзилу дуго обмањивала словеначки народ лажима о 'хероју' Дражи Михајловићу, који је био главни представник краљевске владе у окупираној Југославији. Наш примарни политички задатак сада је био да разоткријемо Михајловића као савезника окупатора и, заједно са Недићем, као експонента владе у егзилу у борби против партизанске војске. Морали смо убедити наш народ непобитним доказима да је једина истински ослободилачка војска југословенских народа партизанска војска! (Roš 1967: 196)

Да ли је Михаиловић заиста био савезник Немаца и у коликој мери је током првих месеци рата био бездушан и према изгнаним *словеначким душама*, одговор пружа Павел Фајдига: „Финансијска средства за куповину потроштина за пресељенике и за директну финансијску помоћ породицама са децом добијали смо директно од Михајловића са Равне Горе и из Ватикана” (Fajdiga 1965: 275). Последице питање било би да ли је тачно да је „једина истински ослободилачка војска југословенских народа, партизанска војска”, како то тврди Рош, на чијим записима је у великој мери формирана представа о историји словеначког народа у окупираној Србији током Другог светског рата.

Да све буде још комплексније потрудио се Слободан Д. Милошевић, аутор по много чему издашне књиге *Избеглице и пресељеници на територији окупиране Југославије 1941–1945. године*, у којој је – поводом рада Писарне – пренео и следеће:

У јулу 1941. у Београду је формиран илегални одбор од истакнутих Словенаца из Београда и новодошлих избеглица [пресељеника]. Председник одбора је био Франц Смодеј. Одбор је успешно радио на популаризацији НОПа код словеначких пресељеника у Србији [?!]. Међутим Специјална полиција га је почетком марта 1942. открила и његове чланове предала Гестапоу. Они су спроведени у логор на Бањицу и већина њих су стрељани. Антифашистичка активност словеначких пресељеника на територији Београда и Србије ништа није умањена! (Milošević 1981: 360)

Тако је Милошевић, до сада није разматрано, постао промотер неистине, злоупотребавајући и смрт стрељаних Словенаца, што је – истине ради – била једна од матрица југословенског комунистичког режима у грађењу властитог култа.

* * *

Када све узме у обзир, Павел Фајдига је једини оставио разноврсно важне детаље о Писарни, као и о трагичном крају више њених делатника због сарадње с покретом предвођеним Драгољубом Дражом Михаиловићевим. Потребно је маркираним апострофирати да они и поред тортуре у просторијама Гестапоа нису одали своје саборце, што Фајдига посебно наглашава. При томе, у веродостојност његових исказа не треба сумњати, будући да је био активни делатник Писарне, који је – лично ће потврдити – стицајем околности избегао хапшење а тиме и одвођење у логор.⁴

Фајдигова сведочења су до те мере упечатљива да је био проблем преточити их у тзв. неуправни говор. Јер он најпре описује како је Писарна утемељена по доласку

4 Индикативно је да су Фајдигова сведочења објављена у листу *Слободна Словенија* (*Svobodna Slovenija*), чије је уредништво било у аргентинском Буенос Ајресу (Buenos Aires), једном од средишта словеначке политичке/антикомунистичке емиграције. У неком од наших будућих радова биће пружен осврт на ту емиграцију, која се и у поразу није одрекла наклоности Равногорском покрету/ЈВуО и Драгољубу Дражи Михаиловићу, што такође није било у фокусу тумача историје, још мање српских. Српској јавности није познато ни за својеврсни култ Равногорског покрета/ЈВуО, негован међу угледним словеначким интелектуалцима у Сједињеним Америчким Државама, с посебним поштовањем гајеним према Михаиловићу (о томе в. и Gačić 2017; в. *Imensko kazalo* под „Mihailović Draža”).

словеначких пресељника, на основу договора Франца Смодеја и надбискупа Ујчића, који је Писарни дао на располагање просторије у згради Ординаријата. Наставио је следећим детаљима:

Око Смодеја се окупила група Словенаца који су живели у Београду: Славко Савиншек, Вилко Бојц са госпођом Рушом и тастом Душаном Фортичем, Томаж Улага и моја маленкост [...] Касније је и др Франц Блатник више пута долазио из Словеније у Београд, а одатле на Равну гору, у главну Михајловићев штаб. Поред војних извештаја и упутстава, носио је и пошту емигранта [...] Смодејева канцеларија, како су емигранти називали канцеларију, радила је готово даноноћно (Fajdiga 1965: 276, 277; уш. Fras: 2013, 357).

Улога свештеника Франца Блатника је трајала до упада у Писарну, када се и он нашао на Гестапоовој *црној лисици*; до тада је имао изузетну улогу и као курир на вези Михајловићевог штаба с Љубљаном, а затим и с појединима у Ватикану, који је такође посећивао, одакле су поруке прослеђиване југословенској влади у Лондону. Штавише, барем једном је стигао и до Михајловићевог штаба на Равној Гори!

Наводећи како су рад Писарне финансијски помагали пре свих Франц Смодеј и надбискуп Ујчић, Фајдига каже:

Захваљујући вештом вођењу канцеларије, имали смо мало проблема са Гестапом. Имали смо неколико његових посета, али су се [по нас] увек срећно завршавале. Сав опасан обавештајни материјал је увек био складиштен ван просторија канцеларије, било у подржници Југословенске књижаре или у скривеним деловима приватних станова, али не и код особља канцеларије (Fajdiga 1965: 277).

Понешто је саопштио о себи и појединима који су били блиски Писарни:

Између осталих, у Србију су из Цеља пресељени Иван Врабл, водећи члан СЛС [Словенске људске странке/Словеначке народне странке] у овом граду, и графичар Јоже Јурач, његова супруга, сестра г. Томажа Улага [свештеника у жупи Криста Краља]. Сенатор Смодеј је примио Врабла и Јурача у своју канцеларију, јер нам је била потребна нова снага због наших развијених активности. Јурач и његова супруга су добили стан у дворишту надбискупове палате [зграде Ординаријата], након посредовања г. Улага код др Ујчића. Након што су моја мајка и сестра отишле из Београда у Љубљану у децембру 1941. године, и ја сам добио собу у бискупској палати (Fajdiga 1965: 277).

Споменута дворишна зграда се налазила на простору између зграде Ординаријата с надбискуповом резиденцијом и Уреда жупе Криста Краља са жупском црквом. Фајдига је потом почео да говори о ономе што води ка финалу *наше џриче*:

Словеначка Михајловићева група обавештајаца у Београду је организована убрзо по завршетку војних операција против Југославије у мају 1941. године. Била је састављена од две подгрупе: првом је руководио Славко Савиншек, у којој су били: Смодеј, Врабл и Лукман, а другом је руководио др Јоже Пучник с Иваном

Прекоршеком и његовим сином Тугомером Прекоршеком. Обе групе су деловале координисано против окупатора [...] Гестапо је успео да открије Савиншекову групу када је немачка патрола у унутрашњости Србије ухватила Михајловићевог курира, Чеха Ришка, код којег је пронашла пошту адресирану на Савиншека, Врабла и Окорна (Fajdiga 1965: 277).

Затим је наставио тиме како је током ноћи на Цвети 1942. године Гестапо ушао у Савиншеков и Смодејев стан да би их одмах спровели у затвор. Исте ноћи су ухапсили Врабла у згради Ординаријата Београдске дијецезе. Затекали су и Тугомера Прекоршека, који се пак лажно представио те је пуштен, а ујутро побегао из Београда (придруживши се оружаном фронту Равногорског покрета; познат је по псеудониму „Келер“). Истога дана Гестапо је ухапсио и његовог оца – Ивана. Неколико дана касније на београдској железничкој станици је ухапшен и Тугомеров брат, док је излазио из воза (с тим да је убрзо био пуштен, јер – казује Фајдига – није имао везе „с обавештајном групом“).

Фајдига је према властитом сведочењу избегао хапшење у згради Ординаријата Надбискупије београдске, јер је исте ноћи када је ухапшен Врабл само сплетом околности био у стану Вилка Бојца. Дознавши за упад Гестапоа у Писарну, одмах су спалили инкриминишући материјал, због ког би одмах били одведени у истражни поступак – у затвор.

Од изузетног значаја је Фајдигова информација по којој је у посредовању за ослобађање ухапшених Словенаца учествовао генерал Милан Недић, председник тадашње српске владе, тј. колаборационистичке Владе народног спаса. Но, за Славка Савиншека и Ивана Врабла није било позитивног решења, јер су после испитивања одведени у неповрат – у логор на Бањици, а потом на стрељање. По много чему је битна и Фајдигова тврдња по којој Савиншек, Врабл, Смодеј и Прекоршекови нису икога издали Гестапоу, упркос мучењу. Смодејева канцеларија је у тим околностима морала да обустави и свој рад посвећен пресељеним Словенцима и Словенкама. Тако и „словеначка Михајловићева обавештајна група“, коју је Гестапо открио, није наставила с радом, с тим да су њени преживели делатници успели да успоставе контакте с другим групама Михаиловићовог покрета. Већина досељених Словенаца се тада већ прилагодила новим приликама, тако да су се њихови путеви разишли, а снага деловања у оквиру *Дражиној њокрејта* сведена на минимум, док је Црвени крст остао агилан у помагању словеначким пресељеницима. Заправо, закључује Фајдига: „Пошто смо били под сталном контролом Гестапоа, даљи обавештајни рад је био знатно отежан. Такође је политика Михајловићевог покрета била да се избегну непотребне жртве међу цивилним становништвом због немачких одмазди...” (Fajdiga 1965: 277, 278).

Нажалост, требало је дочекати откривења у Архиву града Београда, као и проучавање списка жртава бањичког логора у Београду, како би била заокружена животна прича стрељаних делатника Писарне (Logor 2009: 453). Сада је посве неспориво да су они 11. августа 1942. прослеђени у логор на Бањици и истога дана стрељани, што значи да су сачекали *бирокрајске формалности*, да би потом била

штриклирана њихова имена као доказ да више нису били међу живима.⁵ То значи да су најпре боравили у неком од београдских затвора, где су испитивани. Улога Милана Недића у покушају њиховог спасавања је такође инспиративна тема, сведочећи и о томе да је надбискуп Ујчић стигао и до њега, како би избегао ухапшене, а Недић услишио молбу. Истовремено, тај податак потврђује да о Недићу много тога још није до краја речено, укључујући и његове контакте с Михаиловићевим кругом, који су нацисте посебно узнемиравали.

Оно што ће остати неспорно јесте да се у списку убијених у логору Бањица налази и Антон Лукман, уз којег је записано да је био артиљеријски капетан Војске Краљевине Југославије; рођен 2. јуна 1903. године у месту Вранско, код Цеља, од оца Јосипа и мајке Ане. Нотирано је да је разведен и да је у браку имао двоје деце. Боравиште му је било у београдској Далматинској улици на броју 40. „У логору од 11. VIII 1942, од SS. стрељан 11. VIII 1942. у Београду”. Та реченица ће се наћи и код других Словенаца, сарадника Писарне. Разликоваће се по евиденцијском броју у регистру ликвидираних у бањичком логору. Лукман је под бројем 6831. О томе ко би били „SS” [акроним од Schutzstaffel] или њихов огранак убијенима нису били битни, чак и да је у целом процесу хапшења учествовала и квислиншка специјална полиција, која је по потреби синхронно деловала с нацистима.

За Славка Савиншека (погрешно уписаног под презименом „Савичек”), нотирано је да био саветник Министарства финансија; рођен 30. септембра 1897. „у Горњем Граду, Немачка” (што је грешка, јер је записничар Горњи Град подвео под део Словеније окупиране од Немаца); од Јакова и Антоније Иглич; са станом у београдској улици Војводе Добрњца (Војводе Драгомира?) на броју 4. На списку жртава бањичког логора је евидентиран под бројем 6830.

Врабл Ванче је уписан као чиновник Црвеног крста; рођен 27. новембра 1912. у Цељу, од Јожефа и Марије Парижич. Према истом извору, није био ожењен, а живео је у београдској улици Краљице Наталије, под кућним бројем 17а. У логору је био „од 11. VIII 1942. од SS. стрељан 11. VIII 1942. у Београду”. На списку жртава бањичког логора је нотиран под бројем 6829.

Конечно, особа коју у записима нико није споменуо је Блоудек Стибор, који је спроведен у логор на Бањици истога дана када и Лукман, Савиншек и Врабл. Уз његово име и презиме је такође уписано да је у логору био „од 11. VIII 1942”, те да је „од SS. стрељан 11. VIII 1942. у Београду”. За њега је записано да је био приватни чиновник; рођ. 25. јула 1895. у Тацену, предграђу Љубљане; од Белослава и Елизабете Шескетло. Наведено је да је ожењен и да је отац једног детета. Пребивалиште је

5 Наш увид је заснован и на суочавању с архивалијама у Историјском архиву Београда (ИАБ), Фонд БДС. Учињен је увид и у фонд Управе града Београда – Одељење специјалне полиције (УГБ СП), с открићима које би наш текст учинили предугачким. Ти спискови су с неколико десетина имена. Наставак бављења Писарном би подразумевао и укључивање и докумената у Историјском архиву Београда, у којима се нашло и име Мирјане Савиншек, супруге Славка Савиншека. Реч је о једном од записника ухапшених у време упада Гестапоа у просторије Писарне (ИАБ 1177–J576, стр. 3 (6)). Вредан извор је и Фонд Управе града Београда (бр. фонда 41), са Централном пријавницом-картотеком грађана пријављених у Београду, у којем је нотирана већина делатника Писарне. Пропозиције цењеног Уредништва *Бањшине* и правила о максималном обиму текста су нас уловиле да речено само споменемо.

имао у Београду, у Хаџи Продановој улици бр. 12. На списку жртава бањичког логора је нотираан под бројем 6828, што јесте индикативно, будући да су сви споменути евидентирани под бројевима који се надовезују.

О НЕЗАСЛУЖЕНОМ ОДНОСУ ПРЕМА ПИСАРНИ И ЊЕНИМ ХЕРОЈИМА

Када се узму у обзир све околности које су пратиле трагичан крај деловања Словенске писарне/Словеначке социјалне канцеларије, остаће нада да постоји неки запис који би можда разоткрио додатне детаље. Трагање би могло да укључи и питање судбине породица ухапшених/стрељаних Словенаца, које би барем посредно открило понешто вредно спомена.

Извесно је да би ти Словенци добили постхумну почаст комунистичке Југославије да је ширена верзија по којој су они заиста деловали „на популаризацији НОП-а”, будући да је НОП (Народноослободички покрет) био синоним за антинацистички фронт предвођен Комунистичком партијом. На згради Ординаријата Београдске дијецезе, односно на згради Управе жупе Криста Краља можда би била постављена спомен-плоча, јер би комунистичком режиму у пораћу такво обележје и те како одговарало, а нарочито због сукоба с Католичком црквом у Хрватској, пре свега због њеног наслеђа у НДХ, коју је – ма колико то оспоравала Католичка црква и у савременој Хрватској – симболизовао загребачки надбискуп Алојзије Степинац (Јовановић 2025).

С друге стране, остаће суморан утисак због тога што стрељани делатници Писарне – као антинацисти – нису добили помен у родној Словенији. Остали су жртве некултуре сећања и сабораца у оквиру Равногорског покрета/ЈВуО, као и доданаших поштовалаца њихових узорних особености.

Случај надбискупа Ујчића је пак много комплекснији, чије је место у историји неправедно занемарано, вероватно и отуд што је требало на све начине разрађивати култ његовог сународника Алојзија Степинца. Дакле, иако је Ујчић по свом деловању током рата био већи Словенац од многих Словенаца, доданахња Словенија му се није одужила.

Српска култура сећања и на стрељане Словенце је доказала какви су јој домети, као што се – уосталом – не сећа и многих других јунака из своје историје. Можда је и то један од повода за њену савремену збиљу, са свим њеним одредницама.

ИЗВОРИ

ИАБ: Историјски архив Београда, Фонд БДС/Управе града Београда.

ИАБ: Историјски архив Београда, Одељење специјалне полиције (УГБ СИП).

ИАБ: Историјски архив Београда, бр. фонд. 41, Централна пријавница-картотека грађана пријављених у Београду

ИАБ: Историјски архив Београда, 1177–Ј576, стр. 3 (6).

ГРАЂА

Logor 2009: Logor Banjica: logoraši, t. 1, Knjige zatočenika koncentracionog logora Beograd–Banjica (1941–1944). Beograd: Istorijski arhiv.

ЛИТЕРАТУРА

- Gačić 2017: Aleksandra Gačić. *Bogumil Vošnjak. Politik in diplomat*. Ljubljana: Jutro.
- Griesser Pečar, Dolinar 1996: Tamara Griesser Pečar, France M. Dolinar. *Rožmanov proces*. Ljubljana: Družina.
- Jovanović 2022a: Zoran M. Jovanović. *O župi Krista Kralja – jednom od vernih odraza istorije Beograda*. Beograd: Beogradska nadbiskupija.
- Jovanović 2022b: Zoran M. Jovanović. *O novom čitanju istorije: Nadbiskupija beogradska u misiji spasavanja Jevreja i Jevrejki od holokausta: prilog za biografiju Josipa Ujčića i kao natpastira*. Beograd: Beogradska nadbiskupija.
- Jovanović 2024: Zoran M. Jovanović. „O ponekim detaljima iz srpsko-slovenačke istorije tokom Drugog svetskog rata ili o Srbima barbarima. Slučaj Toponica”. *Dileme*, 1, 81–126.
- Jovanović 2025: Zoran M. Jovanović. *Alojzije Stepinac između emocija i činjenica. O Katoličkoj crkvi i njenom odnosu prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj na osnovu hrvatskih i vatikanskih izvora*. Novi Sad: Akademski književni list.
- Koljanin 2016: Milan Koljanin. „Nadbiskup Stepinac i vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj / Archbishop Stepinac and the authorities in the Independent State of Croatia”. *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća / Archbishop Stepinac and the Serbs in Croatia within the period of World War II and post-war period*. Zbornik radova. Ur. Ivan Majnarić, Mario Kevo i Tomislav Anić. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište: Zagrebačka nadbiskupija: Kršćanska sadašnjost, 121–152.
- Milošević 1981: Slobodan D. Milošević. *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1945. godine*. Beograd: Narodna knjiga: Institut za savremenu istoriju.
- Roš 1967: Fran Roš. *Slovenski izgnanci v Srbiji 1941–1945*. Maribor: Založba Obzorja.
- Fajdiga 1965: Pavel Fajdiga. „Slovenci v Srbiji pod nemško okupacijo”. *Zbornik Svobodne Slovenije* (1965), 272–279.
- Ferenc 1979: Tone Ferenc. *Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji u godinama od 1941. do 1945*. Ljubljana; Beograd: Partizanska knjiga, 1979 (prvo izdanje Ferenc 1968: Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*, Maribor: Založba Obzorja).
- Ferenc 2010: Tone Ferenc. *Okupacijski sistemi među drugo svetovno vojno, 2, Raznarodovanje*. Ur. M. Ferenc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Fras 2013: Maksimijan Fras. *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas*. Maribor: EPOS: Društvo gledališče Kolenc.

Zoran M. JOVANOVIĆ

ABOUT THE FORGOTTEN SLOVENIAN COMRADES-IN-ARMS OF THE
RAVNA GORA MOVEMENT/YUGOSLAV ARMY IN THE HOMELAND

SUMMARY

Many close ties between the Slovenian and Serbian peoples achieved in the Second World War have been persistently neglected, primarily as a consequence of controlled memory in communist Yugoslavia. This would also refer to their cooperation within the Ravna Gora Movement / Yugoslav Army in the Homeland, led by Dragoljub Draža Mihailović, the Minister of the Yugoslav Army in the Fatherland since the beginning of 1942, as a member of the Yugoslav government in exile (and its only legitimate representative in the occupied Kingdom of Yugoslavia).

Proof of Slovenian-Serbian anti-Nazi synergy was also the so-called Slovenian office. It was located in the building of the Ordinariate of the Belgrade Archdiocese (with the residence of Archbishop Josip Ujčić). It was founded with the aim of organizing assistance to thousands of Slovenians who

were forcibly relocated from Slovenia to Serbia by the Nazis in the summer of 1941. The activities of the Office were within the so-called Catholic political camp, which consisted of Slovenians – priests and laymen. It also became an intelligence/courier center, connecting Mihailović's headquarters, political and church circles in Ljubljana, with the Yugoslav government in exile: in the fight against the occupiers of Yugoslavia. Slovenian priests transmitted information through the Office to the Vatican, from where it was forwarded to the Yugoslav government.

At the beginning of 1942, the Gestapo discovered the activities of the Slovenian office. They arrested some of its members (some also in the building of the Ordinariate of the Belgrade Archdiocese). Some were taken to the camp in Belgrade's Banjica. At least three were shot. Their heroism lies in the fact that they did not betray their associates during the interrogation. Also of importance is the testimony that Milan Nedić, the president of the Serbian collaborationist government, participated in the mediation for the release of the Slovenians.

One can only guess the reasons why the work of the Office, as well as the death of its participants, has not been confirmed to this day. The blame lies with the Slovenian and Serbian peoples.

Keywords: Serbian-Slovenian liasons in the World War II, Ravna Gora Movement / Yugoslav Army in the Homeland, Dragoljub Draža Mihailović, Josip Ujčić, Serbia in the World War II, Milan Nedić, communist/socialist Yugoslavia, cultural memory.